

ԱՏԱՄՆԵՐԻ ԿԱՐԻԵՍԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՀԱՍԱԿՈՒՄ

Ամբողջ երկրագնդի բնակչությունն ախտահարված է կարիեսով, որն էլ կանխորոշում է նրա ոչ միայն կլինիկական, այլև սոցիալական նշանակությունը:

Կարիեսը հիվանդություն է, որն արտահայտվում է ատամի կարծր հյուսվածքների դեստրուկցիայով և ապահանքայնացմամբ: Այն ընթանում է միկրոօրգանիզմների ակտիվ մասնակցության պայմաններում:

Առաջարկված են կարիեսի առաջացման բազմաթիվ տեսություններ.

1) **Միլլերի (1884թ.) քիմիական - պարազիտար** տեսությունը, որն ունի՝

ա) 1-ին փուլ՝ ատամի հյուսվածքների ապահանքայնացում,

բ) 2-րդ փուլ՝ միկրոբային քայքայում,

2) **Էնտինի (1928թ.) ֆիզիկա-քիմիական տեսությունը՝** պայմանավորված ատամների և թքի հատկություններով,

3) **Շարպենակի տեսությունը (1949թ.)**. Էմալի մեջ սպիտակուցների տեղային նվազումը,

4) **Ռիբակովի (1973թ.)՝** ատամների կարիեսի ախտածնության աշխատանքային կոնցեպցիան՝ որպես պոլիէթիոլոգիական հիվանդություն,

5) **Բորովսկու և Լեուսի** առաջարկված (1979թ.) տեսությունը՝ հիմնված կարիեսի առաջացման տեղային և ընդհանուր ռիսկի գործոնների վրա,

6) **կենսաբանական տեսություն՝ ըստ Լուկոմսկու (1934)**. ատամների հյուսվածքների տրոֆիկ իներվացիայի և օդոնտոբլաստների ֆունկցիաների խանգարումները,

7) **Schatz et Martin-ի (1954) խելատային տեսությունը՝** կարծր հյուսվածքների քայքայում կոմպլեքսումներով,

8) **Էլեկտրոնային – օդոնտիկ** տեսությունը՝ ըստ **Lura** ((1962). ատամների կարծր հյուսվածքների և կակղանի պոտենցիալների տարբերությունը հնարավորություն է տալիս բակտերիաներին ներթափանցելու և ախտահարելու ատամների հյուսվածքները,

9) **Broustang-ի (1973)** տեսությունը՝ օրգանական մատրիքսի քայքայում միքսոբակտերիաներով և միկրոբներով:

Կարելի է նշել կարիեսածին իրավիճակների մի քանի *գործոններ*.

Էթիոպաթոգենետիկ գործոններ՝

Ընդհանուր՝

1) Ժառանգականությունը,

2) սոմատիկ հիվանդությունները,

3) ոչ լիարժեք սնունդը,

4) ջրի հանքային կազմը,

5) ցածր սոցիալական մակարդակը,

6) արտակարգ պայմանները (սթրես, ճառագայթային աղտոտվածություն),

7) ստոմատոլոգիական կանխարգելման ցածր մակարդակը:

Տեղային՝

- 1) բերանի խոռոչի միկրոֆլորայի ակտիվությունը,
- 2) բերանի խոռոչի հիգիենայի ցածր մակարդակը,
- 3) սննդի մեջ ածխաջրատների ավելցուկը,
- 4) էմալի կառուցվածքի օրգանական կազմը (լամելաներ, վերեզեններ),
- 5) ֆիսուրների բարդ տեսակները,
- 6) բերանային հեղուկի հատկությունները,
- 7) ռեմիներալիզացիայի նվազումը,
- 8) թքի բուֆերային ծավալը,
- 9) սպեցիֆիկ և ոչ սպեցիֆիկ պաշտպանողական գործոնները:

Կարիեսային ախտահարման առաջացման պատկերը՝

- 1) բերանի խոռոչի հիգիենայի ցածր մակարդակը,
- 2) ածխաջրատների հաճախակի օգտագործումը,
- 3) ատամնափառի առաջացումը,
- 4) Str. Mutans, Str. Sanguis, Lactobacteria քանակության աճը,
- 5) ածխաջրատների վերածումը պոլիսախարիդների,
- 6) ատամնափառի ավելացումը,
- 7) օրգանական թթուների առաջացումը,
- 8) PH-ի փոփոխությունը մինչև 5,0-4,5-ի + բերանային հեղուկի բուֆերային ծավալի նվազումը,
- 9) ատամի պելիկուլայի լուծումը,
- 10) էմալի ապահանքայնացումը,
- 11) թթուների ներթափանցումը էմալի ենթամակերեսային շերտ,
- 12) էմալային պրիզմաների մեջ միկրոտարածքների մեծացումը,
- 13) թթվաառաջացման աղբյուրը (միկրոօրգանիզմները). տեղափոխվում է էմալի ներսը,
- 14) կարիեսային խոռոչի առաջացումը:

Կարիեսի առաջացման պատճառների ժամանակակից տեսակետները

Ատամների կարիեսն ախտաբանական պրոցես է, որն արտահայտվում է ատամների ծկթումով, որի ժամանակ կարծր հյուսվածքներն ապահանքայնանում և փափկում են՝ հետագայում խոռոչի առաջացումով:

Ըստ ԱՄՆ-ի ստոմատոլոգների՝ կարիեսը ատամների ինֆեկցիոն միկրոկենսաբանական հիվանդություն է, որն առաջացնում է կալցիֆիկացված հյուսվածքի տեղային քայքայում: Անկասկած, կարիեսային պրոցեսը սկսվում է ապահանքայնացումից:

Այդ դեպքում հանքային բաղադրամասերի առավել արտահայտված կորուստը նկատվում է ենթամակերեսային շերտում արտաքին շերտը հարաբերականորեն պահպանվելու դեպքում:

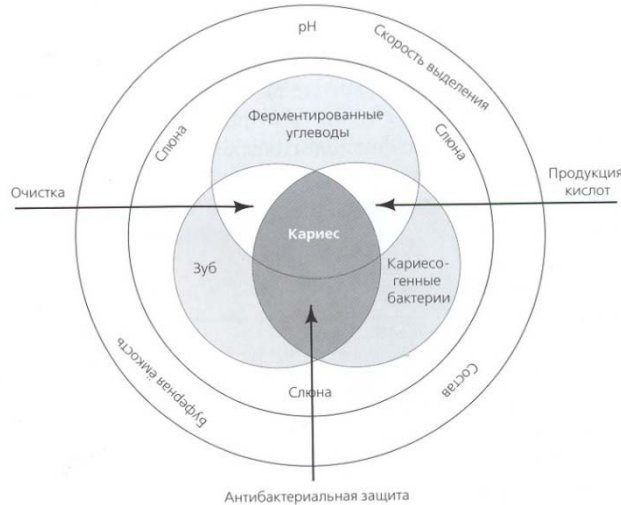
Սպիտակ բծի շրջանում օջախային ապահանքայնացման անմիջական պատճառը օրգանական թթուներն են (հիմնականում կաթնաթթուն), որոնք առաջանում են ատամնափառի միկրոօրգանիզմների կողմից ածխաջրատային ֆերմենտացիայի ժամանակ: Կարիեսի դեպքում էմալի ապահանքայնացումը

նացումը արտաքուստ տարբերվում է թթվի ազդեցությունից: Կարիեսի դեպքում ախտահարվում է ենթամակերեսային շերտը, մյուսի դեպքում՝ մակերեսայինը՝ էմալի շերտ-շերտ լուծումով:

Նշվում է գործոնների բազմազանությունը, որոնք առաջացնում են կարիես, սակայն այս հիվանդությունը պոլիէթիոլոգիական չէ:

Ըստ ժամանակակից տեսակետի՝ դրա պատճառն այն գործոնն է, որն առաջացնում է հիվանդությունը և պայմանավորում է կարիեսի արտահայտման յուրահատկությունը: Հիմնականը ատամնավախանիկն է, օրգանական թթուն, ածխաջրատային ֆերմենտացիան:

Այս պրոցեսը բարդ է, իսկ տարբեր գործոնների փոխազդեցությունը, այդ

թվում տարբեր ուղղվածությունը, պայմանավորում են ընթացքի տևողությունը և նրա կայունացման հնարավորությունը:

Այսպիսով, ըստ ժամանակակից տեսակետի՝ կարիեսի զարգացումն առաջանում է միկրոօրգանիզմ – թուք – էմալի կառուցվածք բարդ փոխազդեցության հետևանքով արտաքին և ներքին գործոնների մասնակցությամբ (դիագր. 1):

Միայն փառը առանց բակտերիաների չի կարող քայքայել ատամի հյուս-

Դիագրամ 1. Կարիեսային գործոնների փոխհարաբերությունները ըստ Keyes – /x/

վածքները (դիագր. 2): Բակտերիաները պատասխան են տալիս կարիեսային պրոցեսի սկզբի համար, Lactobacillus-ը՝ նրա ընթացքի, Actinomyces-ը պայմանավորված է հարվզիկային կարիեսի զարգացմամբ:

Ածխաջրատների բացակայության դեպքում մեծ քանակությամբ կարիեսաձին միկրոօրգանիզմների առկայության պայմաններում կարիես չի առաջանում, ինչպես նաև հակառակը:

Նորմալ պայմաններում ատամների մեխանիկական մաքրումը սահմանափակում է բակտերիաների զարգացումը: Խոսելու, ծամելու և ատամները մաքրելու ժամանակ բակտերիաները մեծ մասամբ մաքրվում են: Մենք կուլ են տալիս մինչև 2գ բակտերիաներ: Դրանք դժվար են հեռացվում լեզվի մեջքից, լնդագրպանիկներից, կոնտակտային մակերեսներից:

Կարիեսը դինամիկ պրոցես է, զարգանում է կալցիում-ֆոսֆատային իոնափոխանակման խանգարման հետևանքով ատամի կառուցվածքի և թքի (բերանի հեղուկի) թթուների ազդեցությամբ, որոնք առաջացնում են բերանի

խոռոչում առկա միկրոօրգանիզմների կողմից ածխաջրատային ֆերմենտացիայի ժամանակ:

Կարիեսի առաջացման ռիսկը որոշելու համար մշակված են տարբեր թեստեր:

Դրանցից են՝

ա) թթում բակտերիաների կոնցենտրացիան որոշելը (Lactobacilli՝ Dentocult LB, Str. Mutans՝ Dentocult SM),

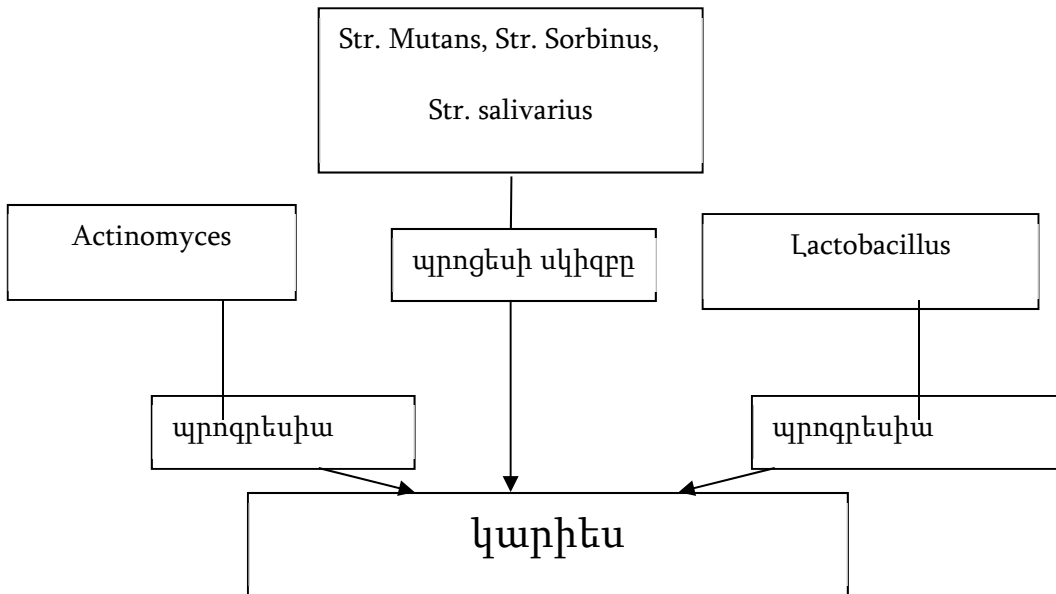
բ) թթի բուֆերային հատկությունը որոշելը (Dentobuff),

գ) սոցիալ- տնտեսական գործոնները,

դ) կարիեսի տարածվածությունը,

ե) ստոմատոլոգի կողմից կլինիկական եզրակացության պատկերը:

Ապացուցված է, որ կարիես չի առաջանում կենդանիների դեպքում, որոնց օրգանիզմը զուրկ է բակտերիաներից, նույնիսկ կարիեսաձին դիետայի դեպքում: Կարիեսի պատճառ են ոչ թե բակտերիաների որոշակի տեսակները, այլ թթուները՝ որպես միկրոօրգանիզմների կենսագործունեության արգասիք:

Դիագրամ 2. Մանրէների ազդեցությունը կարիեսի զարգացման վրա:

Առավել կարիեսաձին միկրոօրգանիզմներից են Streptococcus գրամդրական կոկերի խումբը, որոնք ներառում են՝

1) Str. Mutans

2) Str. Sobrinus, որոնք ունակ են տարբեր տեսակի շաքարները վերամշակելու PH-ի ցածր մակարդակի դեպքում:

Այս բակտերիաները որոշիչ դեր են կատարում կարիեսի առաջացման մեջ:

3) Lactobacilles species գրամդրական բակտերիաներ են, որոնք ցածր PH-ի (թթվային) դեպքում ունակ են կենդանի մնալու:

Փափկած դենտինում կա դրանց մեծ քանակություն:

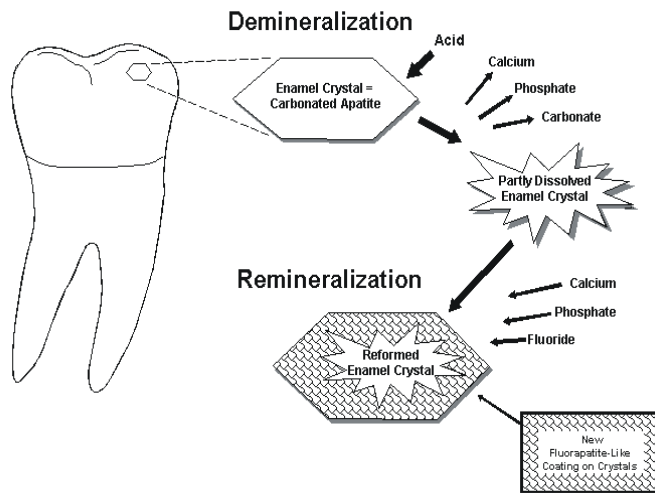
Միկրոօրգանիզմների կարիեսածին ազդեցությունը բացատրվում է ատամնավահանիկի առաջացմամբ:

Ինչպես գիտենք, այն կոնգլոմերատ է, որի հիմքը միկրոօրգանիզմներն են՝ ֆիքսված պոլիսախարիդային հիմքի վրա:

Ատամնավահանիկը ամուր կպած է ատամի մակերեսին, և մարդկանց մեծ մասի դեպքում բերանի խոռոչում կան որոշակի տեսակի միկրոօրգանիզմներ՝ տարբեր հարաբերակցությամբ: Ստրեպտոկոկերը (mutans, salivaris, mitis, sanguis) ընդհանուր քանակի 40%-ն են: Հաստացմանը և հասունացմանը զուգընթաց ատամնավահանիկում ստեղծվում են անաերոբ պայմաններ, որոնք փոխում են նրա միկրոբային կազմը:

Ածխաջրատների գլիկոլիզը (սախարոզ, գլյուկոզ, ֆրուկտոզ), որը կատարվում է անաերոբ պայմաններում, նպաստում է pH-ի տեղային նվազմանը էմալի մակերեսին մինչև կրիտիկական մակարդակը (5,0), որն ուղեկցվում է էմալի թափանցելիության մեծացումով:

Ջրածնի իոնների կրիտիկական մակարդակը երկարատև պահպանվելու դեպքում, էմալի մակերեսին կատարվում է ապատիտների թթվային լուծում, պակաս կայուն հատվածներում՝ Ռետցիուսի գիծ, միջպրիզմային տարածություններ, որն էլ ուղեկցվում է թթուների՝ էմալի ենթամակերեսային շերտ ներթափանցումով՝ հետագայում նրա ապահանքայնացմամբ (դիագրամ 3):

Դիագրամ 3. Ապահանքայնացման մեխանիզմը:

մածուցիկ սնունդը: Սննդի ընդունման հաճախականությունը ևս կարևոր գործոններից է: Պատառիկներով սնվելը հանգեցնում է նրան, որ ատամնավառի Ph-ը նվազում է ամենացածր ցուցանիշների, որից սկսած՝ երկար ժամանակ կատարվում է Ca և P իոնների արտահոսք ատամի մակերեսից:

Կարիեսի զարգացման իմունարանական տեսանկյունները

Կարիեսը ինֆեկցիոն հիվանդություն է: Str. Mutans-ը ծնողները կարող են փոխանցել իրենց երեխաներին, վերջիններս՝ մյուս երեխաներին:

Կարիեսածին հատկությունները պայմանավորված են նաև սննդի խտությամբ. կաշուն և մածուցիկ սնունդն ունակ է արագ առաջացնելու կարիես, քան հեղուկ և ոչ

Ինչպես արդեն նշեցինք, կան կարիեսի առաջացման 4 պայմաններ՝

- 1) միկրոօրգանիզմների առակայությունը,
- 2) իմունիտետի սպեցիֆիկ և ոչ սպեցիֆիկ մեխանիզմների անբավարարությունը,
- 3) սննդային խանգարումները,
- 4) ժամանակային գործոնը:

Կարևոր գործոններից են պաշտպանողական մեխանիզմների խանգարումները: Կարիեսից պաշտպանելու հիմնական դերը կատարում է թուրքը, որը պարունակում է մեծ քանակությամբ նյութեր, որոնք էլ իրականացնում են պաշտպանողական ֆունկցիան:

Այդ նյութերը լինում են՝

- 1) **ակտիվ**. նման են անտիբիոտիկների (կատարում են բակտերիակայուն դեր),
- 2) **պասիվ**. ատամնավահանիկի զարգացման խափանում՝ միկրոբային միջավայրի փոփոխության ճանապարհով:

Թուրքը պարունակում է 1-3 % իմունոգլոբուլիններ (հիմնական Ig A և Ig G):

Կան նաև պաշտպանության բջջային տարրեր՝ նեյտրոֆիլներ, մակրոֆագեր, լիմֆոցիտներ:

Հաստատված է ատամի կարիեսի ուղղակի կախվածությունը թքի IgA-ի աստիճանից: Ig A-ի բարձր քանակը հանգեցնում է կարիեսի ցածր մակարդակի: Կարիեսածին բակտերիաների աճը իմունոգլոբուլինների հսկողության տակ է:

Թքում կան նաև բակտերիաներն ինակտիվացնող սուբստանցիաներ՝

- ✓ լիզոցիմ,
- ✓ լակտոֆերին (միացնում է երկաթի իոնը մանրէների պատիճին՝ ինակտիվացնելով նրանց),
- ✓ լակտոպերօքսիդազա խմբեր,
- ✓ թիոցիոնին,

Նրանք առաջացում են թթվածնի ազատ ռադիկալ, որն էլ տալիս է բակտերիասպան արդյունք:

Կարիեսով ախտահարվածությունը գնահատելու համար կիրառվում են հետևյալ ցուցանիշները՝

- տարածվածությունը,
- հաճախականությունը,
- հաճախականության աճը,
- բուժման անհրաժեշտությունը:

Տարածվածությունը գնահատելու համար ուշադրություն են դարձվում են հետևյալ մակարդակներին՝

- ցածր 0-30%,
- միջին 31-80%,
- բարձր 81-100%:

1) Ըստ ակտիվության աստիճանի՝

1. կոմպենսացված ձև,
2. սուբկոմպենսացված ձև,
3. դեկոմպենսացված ձև:

Կարիեսի **կոմպենսացված ձևը** ատամների այն վիճակն է, երբ KΠY, κπ, KΠY+κπ ցուցանիշները չեն գերազանցում տվյալ տարիքային խմբին համապատասխանող ինտենսիվության ցուցանիշներին, բացակայում են տեղային դեմիներալիզացիայի և սկզբնական կարիեսի զանգվածները:

Սուբկոմպենսացված ձևին համապատասխանող KΠY, κπ, KΠY+κπ ինտենսիվությունն այդ տարիքային խմբի միջին ինտենսիվությունից ավելի է երեք σ շեղման շրջանակներում՝ $M + 3 \sigma$, որտեղ $\sigma = (V_{max} - V_{min}) / k$, և $k = 6.5$:

Դեկոմպենսացված ձևն այն վիճակն է, երբ KΠY, κπ, KΠY+κπ ցուցանիշները գերազանցում են առավելագույն ցուցանիշը ($M + 3 \sigma$), կամ երբ KΠY -ի փոքր մեծության դեպքում հայտնաբերվում են բազմաթիվ կավճային բծեր, կարիեսի ակտիվ ընթացք (կարիեսի տեղակայում իմուն զոնաներում, թաց բաց գույնի դենտին, էմալի փխրուն եզրեր, պրոցեսը սահմանափակ չէ):

Աղյուսակ 4

Կարիեսի ինտենսիվության 5 մակարդակները ըստ ՀԱԿ-ի.

Ինտենսիվության մակարդակը	12 տարեկան	35-44 տարեկան
շատ ցածր	0-1,1	0,2-1,5
ցածր	1,2 – 2,6	1,6 – 6,2
միջին	2,7 – 4,4	6,3 - 12,7
բարձր	4,5 – 6,5	12,8 – 16,2
շատ բարձր	6,6 և բարձր	16,3 և բարձր

2) Ըստ հիվանդության զարգացման՝

1. ըստ տեղակայման (դիագրամ 4),՝
  - ակոսային,
  - ապրոքսիմալ (կոնտակտ մակերեսներին),
  - հարթակային,
  - ցիրկուլյար:

Վերջին երկուսը բնորոշ են մանուկներին:

2. Ըստ ախտահարման խորության՝

- սկզբնական (բժի շրջան)՝ Macula cariosa,
- մակերեսային՝ Caries siperficialis,
- միջին՝ Caries media,
- խորանիստ՝ Caries profunda:

3. Ըստ ընթացքի բնույթի՝

- արագ ընթացող,
- դանդաղ ընթացող,
- կայունացած (ստաբիլ),

- սուր,
- քրոնիկական:

Ըստ Գոֆունգի (1936թ.), Պեկերի (1950թ.), Լուկոմսկու (1955թ.), Կոմինեկի (1968թ.) և ուրիշների՝ տարբերում են *սուր և քրոնիկական* կարիեսներ:

Սուր կարիեսին բնորոշ է դեստրուկտիվ փոփոխությունները ատամի կարծր հյուսվածքներում, չբարդացած կարիեսի վերածումը բարդացածի (մի քանի ամսից մինչև 1 տարի): Կարիեսային խոռոչների տարածվում են լայնությամբ և խորությամբ: Ախտահարված հյուսվածքները փափուկ են, թեթև պիգմենտավորված (բաց դեղին, գորշսպիտակավուն), բայց հեշտ հեռացվում են արտաքերիչով:

Քրոնիկական կարիեսը բնորոշվում է պրոցեսի դանդաղ ընթացքով (մի քանի տարի): Կարիեսի տարածումը հիմնականում հարթակային տեսակի է: Ախտահարված հյուսվածքները, դենտինը կարծր են, պիգմենտավորված, շագանակագույն և մուգ շագանակագույն:

Շատ հեղինակներ սուր և քրոնիկական կարիեսը փոխարինում են ուրիշ տերմինով. Պեկերը (1950թ.), Նովիկը (1971թ.)՝ *չոր* (քրոնիկական) և *թաց* (սուր) կարիես, Բորովսկին և Լեուսը (1979թ.)՝ *դանդաղ և սրընթաց* կարիես:

Բացի դրանից, կլինիկապես բնութագրելու համար կիրառվում են կարիեսի «սրացված ընթացք» բնորոշումը (Նովիկ 1971թ., Օվրուցկի 1979թ.), իսկ ըստ Սաֆուլինայի (1975թ.)՝ դրան համապատասխանում է «*ճաղկուն* կարիես» բնորոշումը:

Նշվում է ախտաբանական պրոցեսի արագ առաջընթաց, մեծաքանակ ատամների ախտահարում: Որոշ հեղինակներ նշում են, որ սուր (սրընթաց) կարիեսին բնորոշ է ատամների բազմաթիվ ախտահարումներ, իսկ քրոնիկականին՝ մեկական: Բնորոշվում է նաև «համակարգային կարիես» արտահայտությամբ:

4. *Ըստ ախտահարման հաջորդականության՝*

- առաջնային,
- երկրորդային կամ ռեցիդիվող:

5. *Ըստ ախտամորֆոլոգիական փոփոխությունների՝*

- կարիես բժի շրջանում,
- էմալի կարիես (համապատասխանում է մակերեսային կարիեսին),
- միջին,
- միջին խորացած (կլինիկորեն համապատասխանում է խորանիստ կարիեսին),
- խորանիստ պերֆորատիվ (համապատասխանում է պուլպիտի և պերիօդոնտիտի կլինիկային):

6. *Ըստ Բլեկի՝*

I դաս. կարիեսային խոռոչներ, որոնք տեղակայվում են ակոսների և բնական փոսությունների շրջանում,

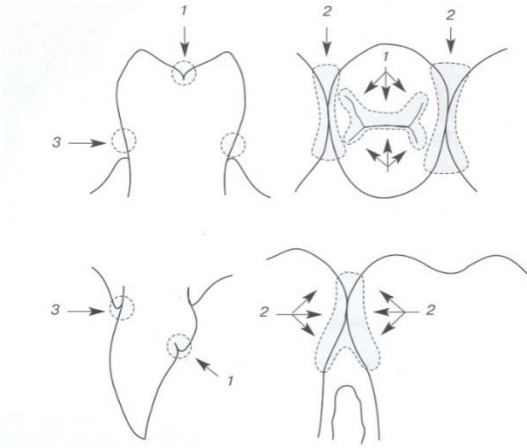

II դաս. փոքր և մեծ աղորիքների կոնտակտ մակերեսների վրա տեղակայված խոռոչներ,

III դաս. կտրիչների և ժանիքների կոնտակտ մակերեսների վրա տեղակայված խոռոչներ՝ առանց կտրող եզրի ախտահարման,

IV դաս. կտրիչների և ժանիքների կոնտակտ մակերեսների վրա տեղակայված խոռոչներ՝ կտրող եզրի և անկյան ախտահարումով,

V դաս. պսակների հարվզիկային հատվածում տեղակայված խոռոչներ,

Պիագրամ 4. Կարիեսի տեղակայման պատկերը:

- երկրորդային:

Երկրորդայինը նշանակում է կարիես, որը զարգացել է վաղ տեղակայված լիցքի մոտ կամ նրա տակ:

9. Ն.Ա. Ռաբուխինան (1999թ.) առաջարկել է կարիոզ խոռոչների խորությունը որոշելու համար օգտագործել J.Espelid, B. Tveit-ի 1986թ. **ռենտգենյան դասակարգումը**, (դիագրամ 5)

K1՝ միայն էմալի սահմաններում տեղակայված խոռոչ, որը զբաղեցնում է նրա 1/2 -ից ոչ ավելին,

K2՝ կարիես, որն ախտահարում է էմալի 1/2-ից ավելին, բայց չի հասնում էմալ-դենտինային սահմանին,

K3՝ էմալի և դենտինի կարիես, որի դեպքում դեֆեկտը զբաղեցնում է կարծր հյուսվածքների 1/2-ից ոչ պակաս, մինչև ատամի խոռոչը,

K4՝ դենտինի շերտ ներթափանցող դեֆեկտ, դենտինի հաստության 1/2-ից ավելին, բայց չի հաղորդակցվում ատամի խոռոչի հետ,

K5՝ կարիեսային խոռոչ, որը հաղորդակցվում է ատամի խոռոչի հետ:

VI դաս. առաջարկվել է վերջին տարիներին, տեղակայվում է աղորիքների թմբիկների և կտրիչների ու ժանիքների կտրող մակերեսներին:

7. *Ըստ դենտերալիզացիայի աստիճանի (ըստ Լ. Մերի)*

ա) պրոգրեսիվող,

բ) միջանկյալ,

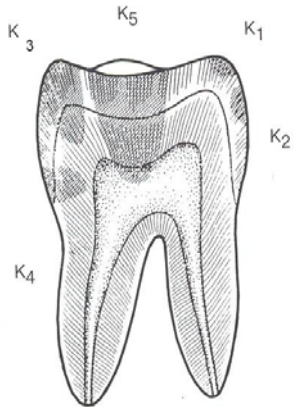
գ) ռեգրեսիվ,

դ) կանգ առած:

8. *Ըստ առաջացման ժամկետի՝*

- առաջնային,

Վլինիկայում ռենտգեն նկարները նկարագրելիս այդպիսի դասակարգումը նպատակահարմար է օգտագործել: Պետք է հիշել, որ ռենտգենաբանորեն բացահայտված ոչ բոլոր արատներն ու ատամի պսակի վրա պատկերներն են կարիեսային խոռոչի պրոցեսի հետևանք:

Դիագրամ 5. J.Espelid, B. Tveit-ի առաջարկած ռենտգենաբանական դասակարգումը:

Նմանօրինակ ռենտգեն պատկեր ունեն էմալի հիպոպլազիան, ֆլյուորոզի էրոզիվ տեսակը, անկատար ամելոգենեզի դեպքում էմալի փշրվելը:

Այդ պատճառով ռենտգեն փոփոխությունների գնահատումը պետք է կատարվի կլինիկական տվյալներին համատեղ: Ռենտգեն հետազոտությունները կարիեսի դեպքում հնարավորություն են տալիս էականորեն մեծացնելու ախտորոշման ճշգրտությունը, հատկապես նրա սկզբնական փուլը, որն անհնար է տեսնել զննման միջոցով:

Վաղ բացահայտումը նպաստում է բուժման արդյունավետության մեծացմանը, հնարավորություն է տալիս կանխելու բարդացած կարիեսի զարգացումը:

10. Կարիեսի դասակարգումը՝ ըստ ՀՄԴ-10-ի՝

- K 00 - K93՝ մարսողական համակարգի հիվանդություններ,
- K00-K14՝ բերանի խոռոչի օրգանների, թքագեղձերի և ծնոտների հիվանդություններ,
- K02.0՝ էմալի կարիես կավճանման բժի շրջանում,
- K02.1՝ դենտինի կարիես,
- K02.2՝ ցեմենտի կարիես,
- K02.3՝ ատամների կարիես՝ կանգ առած,
- K02.4՝ օդոնտոկլազիա, մանկական մելանոդենտիա, մելանօդոնտոկլազիա՝
- K02.8՝ ատամների կարիես՝ այլ,
- K02.9՝ ատամների կարիես՝ չճշգրտված:

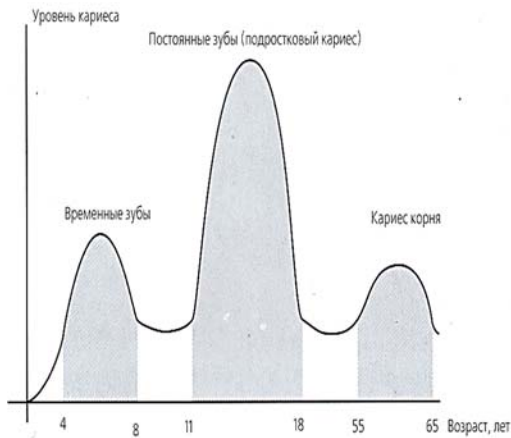
Կարիեսի կլինիկական ընթացքի առանձնահատկությունները մանկական տարիքում

Կարիեսն ամենատարածված ախտաբանական պրոցեսներից է, որն առաջանում է էթիոլոգիական գործոնների ազդեցությամբ՝ պայմանավորված որոշ ախտաբանական պատճառներով, այն բնութագրվում է կարծր հյուսվածքների օջախային դեմիներալիզացիայով: Կարիեսը տարածված է ինչպես մեծերի, այնպես էլ երեխաների շրջանում:

Երեխաների շրջանում կլինիկական ընթացքի առանձնահատկությունները պայմանավորված են ատամի կարծր հյուսվածքների կառուցվածքով և օրգանիզմի ռեզիստենտականությամբ:

Երեխաների մոտ ատամների կարիեսով ախտահարվածությունը սերտորեն կապված է տարիքի հետ (*դիագրամ 6*):

Առավել բարձր է *5-6 տարեկանում*՝ որպես կաթնատամներում կարիեսի բարձր ինտենսիվության հետևանք:

Դիագրամ 6. Կարիեսի ախտահարման կապը տարիքի հետ

8-12 տարեկանում կարիեսի տարածվածությունը նվազում է՝ պայմանավորված ատամների ֆիզիոլոգիական փոխարինմամբ:

13-18 տարեկանում տարածվածությունը նորից մեծանում է:

18-55 տարեկանում կայուն է: *55-65 տարեկանում* նորից մեծանում է:

Ատամների տարբեր խմբերում, ըստ կարիեսով ախտահարվածության հաճախականության, կարիեսային

պրոցեսները տեղակայվում են հետևյալ հերթականությամբ՝

- 36,46
- 16,26
- 37,47
- 27,17
- 14,15,24,25,
- 34,35,44,45
- 11,12,21,22,
- 31,32,41,42
- 13,23
- 33,43

Երեխաների շրջանում կարիեսի տեղակայումը պայմանավորված է ժամանակավոր կամ մշտական ատամների զարգացման փուլերով:

Ախտաբանական պրոցեսի արագ զարգացումը պայմանավորված է կաթնատամների և չձևավորված արմատներով ատամների կարծր հյուսվածքների կառուցվածքի առանձնահատկություններով: Դա էմալի բարակ շերտն է՝ լամելաների մեծ քանակությամբ, դենտինի փոքր ծավալը՝ ինտերգլոբուլյար դենտինի մեծ քանակությամբ, օրգանական մատրիքսի մեծ քանակը խթանում է ախտաբանական պրոցեսի արագ տարածումը: Բարակ դենտինային շերտի

պատճառով դենտինային խողովակները կարճ են և լայն, պարունակում են մեծ քանակությամբ միջբջջային նյութ:

Այն կաթնատամներում, որտեղ սկսվել է արմատների ֆիզիոլոգիական ներծծում՝ պայմանավորված կակղանում ընթացող ինվոյուցիոն փոփոխություններով, փոխարինող դենտինի շերտ չի առաջանում: Կարիեսային խոռոչները մշակելուց հետո հատակը և պատերը կարող են մնալ փխրուն, որն էլ գոնդավորման և բուժման ժամանակ կարող է բարդություններ առաջացնել:

Կաթնատամների կարիեսային խոռոչների խորությունը չի կարող որոշիչ լինել կարիեսային պրոցեսի տարածվածությունը բացահայտելու համար, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ կակղանային խոռոչի ծավալը:

Ախտահարվում են ոչ միայն ռիսկի գոտիները՝ ակոսները, կոնտակտ մակերեսները, այլև իմունային գոտիները՝ հարվզիկային, քմային, լեզվային, այտային: Բնորոշ են կարիեսի ախտադարձերը /ռեցիդիվները/:

Ժամանակավոր ատամների կարիեսի սկզբնական փուլերը (կավճանման բժի փուլում) բնութագրվում են էմալի ապահանքայնացմամբ՝ առանց օրգանական մատրիցայի ամբողջականությունը խախտելու: Այսպիսի իրավիճակում գործընթացը դարձելի է, քանի որ մանուկների ատամների էմալն օժտված է վերահանքայնացվելու մեծ ունակությամբ, այսինքն՝ սեփական կառուցվածքը դրսից ներթափանցող անհրաժեշտ մակրո- և միկրոտարրերի հաշվին վերականգնելու ունակությամբ:

Դեռահասության տարիքը բնութագրվում է ռիսկի առանձնահատուկ գործոնների առկայությամբ, որոնք կարող են ազդել էմալի հանքային հասունացման գործընթացի վրա և հանգեցնել կարիեսային հիվանդության զարգացմանը: Այս շրջանը տարբերվում է բերանի խոռոչում մեծ թվով թերի հանքայնացմամբ մշտական ատամների առկայությամբ, քանի որ հենց 9-10-ից մինչև 14 տարեկանում է կատարվում ժանիքների, առաջին և երկրորդ նախաադորիքների, ինչպես նաև երկրորդ ադորիքների ծկթումը:

Որպես ռիսկի լրացուցիչ գործոններ կարելի է դիտարկել ատամների ծկթման ինչպես ավելի վաղ, այնպես էլ ավելի ուշ ժամկետները՝ միջինների համեմատ: Հատկապես անբարենպաստ ձգձգված ծկթման ժամկետներն ի հայտ են գալիս կարիեսով ախտահարված երկրորդ ադորիքների դեպքում: Այդպիսի ատամներում կարիեսի արագ զարգացումը բացատրվում է կարծր հյուսվածքների կազմաբանական անհասունությամբ և թերհանքայնացմամբ, ինչպես նաև արտաքին կարիեսածին գործոնների ազդեցության նկատմամբ իրենց ցածր կայունությամբ, որոնցից առաջնայինը մանկական և դեռահասության տարիքում փափուկ ատամնանստվածքն է:

Դեռահասության տարիքը համընկնում է սեռական հասունացման շրջանին, որը բնութագրվում է ֆիզիոլոգիական-հորմոնային վերակազմավորմամբ և ազդում է նյութափոխանակության բոլոր գործընթացների վրա, այդ թվում նաև հանքայինի: Աղջիկների շրջանում այդ ժամանակահատվածը սկսվում է 11-13 տարեկանից, իսկ տղաների շրջանում՝ 12-14 տարեկանից:

Մինչև 14 տարեկան երեխաների շրջանում մշտական չախտահարված ատամների էմալի հանքայնացումը ունի մի շարք առանձնահատկություններ: Չնայած էմալում այդ տարիքային փոփոխությունների դինամիկան վաղուց ուսումնասիրում են բազմաթիվ հեղինակներ, սակայն տարբեր տարիքային շրջաններում երեխաների դեպքում այդ հյուսվածքի հասունացման ընթացքը և հասունության աստիճանը գնահատելու համար տվյալները դեռևս բավարար չեն: Առաջին մշտական աղորիքների վզիկների և ակոսների էմալի մակերեսային շերտերի մակրոտարրային բաղադրության առանձին համեմատական հետազոտությունները վկայում են 6 և 11-12 տարեկան երեխաների շրջանում դրա՝ հանքային հասունության միանուն ցուցանիշների միջև հավաստի տարբերությունների բացակայության մասին այն դեպքում, երբ 8-10 և 14-15 տարեկանում այդ ցուցանիշները վկայում են էմալի մակերեսային շերտերում կալցիումի և ֆոսֆորի վիճակագրորեն հավաստի աճի մասին: Նման միտում է հայտնաբերվել այլ ֆունկցիոնալ խմբերի ատամների ապրոքսիմալ (կոնտակտային) մակերեսներից և վզիկներից վերցված (մշտական կտրիչներ, վերին և ստորին ծնոտների առաջին նախաաղորիքներ) նմուշներում: Ատամների հյուսվածքների հանքային հասունության ցուցանիշների այդպիսի նվազումը հեղինակները բացատրում են դեռահասի օրգանիզմի սեռական հասունացման և ինտենսիվ աճի շրջանում էմալի վերահանքայնացման գործընթացների արգելակման և կալցիումի արտածին /էկզոգեն/ ներթափանցման դեֆիցիտի հետ: Ծլթումից հետո վաղ շրջանում ատամների կարծր հյուսվածքների հանքային հասունացման գործընթացների, ինչպես նաև կարիեսի ակտիվության աստիճանի վրա ազդում են ընդհանուր սոմատիկ, ֆիզիոլոգիական զարգացումը և օրգանիզմի ընդհանուր ոչ սպեցիֆիկ դիմադրողականության վիճակը:

Մանուկներին բնորոշ է նաև ախտահարման հաջորդականությունը.

մինչև 2,5 տարեկան. ախտահարվում են կենտրոնական ատամների հարթ մակերեսները (ներարգանդային հանքայնացման գոտիները),

3 տարեկանից՝ աղորիքների ծամողական մակերեսները,

4,5 տարեկանից՝ ապրոքսիմալ մակերեսները:

Չձևավորված արմատներով ատամներում կարիեսն ավելի շատ տեղակայված է ծամողական մակերեսի ֆիսուրներում և բնական այլ փոսիկներում:

Ժամանակավոր կտրիչներին խիստ բնորոշ է հարվզիկային կարիեսը՝ հաճախ ատամի բոլոր ուղղություններով, որը հանգեցնում է պսակի կոտրվածքի և բարդությունների (նկար 31): Երեխաների շրջանում առկա է նաև ժամանակավոր ատամների հարթակային կարիեսը (նկ 32): Ատամների ձևավորման շրջանում և նրա ռեգորբցիայի ժամանակ բնորոշ է ապրոքսիմալ մակերեսների ախտահարումը կարիեսով ինչպես ժամանակավոր, այնպես էլ մշտական ատամներում:

Կարիեսը կարող է տեղակայվել վեստիբուլյար (շրթունքային, այտային) և քմային-լեզվային մակերեսներին: Հնարավոր է ֆիսուրայինի և

կոնտակտայինի համակցումը, երբեմն նկատվում է համակցված ախտահարումներ ֆիսուրայի, ատամի վզիկի շրջանում, ապրոքսիմալ մակերեսներին, կարող է լինել ցիրկուլյար կարիես և այլն (վզիկի ընդգրկումով և նույնիսկ ամբողջ պսակի, նկար 33-34):

Ըստ հաճախականության՝ 1-ին տեղում ֆիսուրային կարիեսը, կաթնատամների և մշտական ատամների ապրոքսիմալ կարիեսն է:

Տարբերում ենք նաև ռեցիդիվող (երկրորդային) կարիես, որը զարգանում է կարիեսային պրոցեսի պրոգրեսիվությամբ, տեղակայված լցանյութի տակ կամ լիցքի հետ սահմանում (բուժված ատամի):

Կաթնատամների կարիեսի բնութագրող առանձնահատկությունն ախտաբանական պրոցեսի արագ ընթացքն է:

Քրոնիկական կարիեսը երեխաների շրջանում մշտական ատամներում կարիեսին բնորոշ ընթացք ունի, մեկ կամ մի քանի ատամների ախտահարումներով. խոսքը ֆիսուրային կարիեսի մասին է:

Կարելի է ասել, որ մինչև 12 տարեկան քրոնիկական կարիեսով ախտահարվում են միայն առաջին մշտական աղորիքները:

Կաթնատամներում հազվադեպ է, իսկ եթե դա քրոնիկական կարիես է, ապա ախտահարված են և՛ ֆիսուրները, և՛ կոնտակտ մակերեսները:

Սուր ընթացքի ժամանակ միանգամից մի քանի ատամներում առաջանում են արատներ, սննդի ծամելու խանգարում, լիցքը երկար չի մնում: Ախտահարվում է ատամների որոշակի խումբ. միջին թիվը չի գերազանցում 10 ատամը, հիմնականում աղորիքները, նախաաղորիքները, ավելի հազվադեպ՝ կտրիչները՝ հիմնականում վերին ծնոտի: Կարիեսային օջախները տեղակայված են ծամողական, ապրոքսիմալ, հազվադեպ՝ ատամների վզիկային մակերեսներին: Ախտահարված ատամն ունի 1 կամ 2 կարիեսային արատ:

Կաթնատամների և մշտական ատամների *սրացված* ընթացքով կարիեսի դեպքում կարիոզ պրոցեսը ընթանում է շատ արագ: Երբեմն նկատվում է մեծ քանակությամբ ատամների կարծր հյուսվածքների ախտահարում կարճ ժամանակահատվածում (մի քանի շաբաթից մինչև 3 ամիս): Այս հիվանդների մոտ պլումբը ընկնում է անմիջապես բուժումից հետո, ատամները ծածկված են փափուկ փառով, թուրք՝ մածուցիկ, աղքատիկ: Անամնեզում նշվում են սուր ինֆեկցիոն հիվանդություններ, քրոնիկական հիվանդություններ, հարբուխ: Ստոմատոլոգիական հետազոտությունների ժամանակ բնորոշ է ախտահարված ատամների 12-14 թիվը: Ախտահարվում են ատամների բոլոր խմբերը, այդ թվում ժանիքներ, ստորին կտրիչ, որոնք սովորաբար կայուն են կարիեսի հանդեպ:

Ինչպես և սուր կարիեսի ժամանակ, այս դեպքում նույնպես հիմնականում ախտահարվում են սիմետրիկ ատամները:

Սրացված կամ ծաղկուն կարիեսին բնորոշ են բազմաթիվ կարիեսային խոռոչներ՝ 1 ատամի վրա 3-4 արատ: Արատները սովորաբար տեղակայված են ոչ միայն կարիեսին բնորոշ մակերեսներին (ֆիսուր, ապրոքսիմալ), այլև

«Իմունային» հատվածներին՝ հարվզիկային, քմային, լեզվային, այտային: Մրացված կարիեսին բնորոշ է ռեցիդիվությունը:

Մուբկոմպենսացված տեսակի դեպքում կարիեսային խոռոչները տեղակայված են բնորոշ գոտիներում, էմալի եզրերը կլորացված են, դենտինը չափավոր պիզմենտավորված, կարիեսային պրոցեսը զարգանում է սահմանափակման միտումով, հարվզիկային և իմունային հատվածներում սկզբնական կարիեսի նշաններ չկան, հիգիենիկ ցուցանիշը փոքր է 2-ից:

Ինչպես նշել ենք, երեխաների և դեռահասների շրջանում կարիեսի առաջացումը պայմանավորված է բուժաշխարհագրական, կյանքի սոցիալական պայմաններով, տարիքով, օրգանիզմի վիճակով, սննդի բնույթով, բերանի խոռոչի հիգիենայի վիճակով և այլն:

Որոշ երեխաների շրջանում արդեն կաթնատամների կամ մշտական ատամների ծկթման ժամանակ կարող են հայտնաբերվել կարիեսային ախտահարման նշաններ:

Երեխայի ընդհանուր վիճակի խանգարումները և բերանի խոռոչի խնամքի աստիճանը պայմանավորված է ոչ միայն մեծ քանակությամբ ատամների ախտահարմամբ, այլև կարիեսի կլինիկական ընթացքի յուրահատկությունների կանխորոշմամբ:

Հաճախ կարիես առաջանում և զարգանում է հատկապես այն երեխաների դեպքում, որոնք հիվանդ են ձգձգվող քրոնիկական հիվանդություններով, մասնավորապես ինֆեկցիոն ալերգիկ ծագման: Ռեմատոիզմով, նեֆրիտով, սրտի բնածին արատներով երեխաների շրջանում կարիեսի դեպքում նկատվում է հյուսվածքների դեկալցինացիա, կարիեսային պրոցեսի սահմանափակման միտումի բացակայում, բարդացած տեսակներ, որը բնորոշ է ատամների սուր կարիեսին, ռեմատոիզմի և կոլագենոզների դեպքում՝ մի քանի կարիեսային ախտահարումներ (4-5) մեկ ատամի վրա, ռեցիդիվների և ինտենսիվության աճի միտում: Ակտիվ ընթացքը բացատրվում է օրգանիզմի իմունոբիոգիական վիճակով: Հետաքրքիր փաստ՝ կորտիկոստերոիդներով բուժման ժամանակ կատարվում է ոչ սպեցիֆիկ ռեզիստենտականության ընկճում, դրա հետևանքով առաջանում են ատամների փխրունություն, նոր կարիեսային խոռոչներ, լիցքերի արագ անկում: Ոչ սպեցիֆիկ ռեզիստենտականության ընկճման դեպքում ալբումինների մակարդակը, արյան շիճուկում կալցիումի քանակի նվազում են, խառը թքի մեջ նշանակալի նվազած է կալցիումի և անօրգանական ֆոսֆատի քանակը: Բազմաթիվ փորձագիտական և կլինիկական հետազոտություններով հաստատվում են ատամների կարիեսի զարգացման և ընթացքի կախվածությունը օրգանիզմի ռեզիստենտականությունից: Մ.Մ. Դեմները (1975թ.) և Գ.Լ. Պրոսվերնյակը (1977թ.) տուբերկուլյոզով հիվանդ երեխաների շրջանում գրանցել են կարիեսի բարձր ինտենսիվություն, կլինիկական արտահայտվածության ուժգնության աճ: Լ.Ս. Ստարոդուբցևան (1974թ.) գանգուղեղային կաթվածով երեխաների շրջանում նկարագրել է բազմաթիվ ատամների բոլոր մակերեսներին

արագընթաց կարիքնավ ախտահարումներ (համարյա ամբողջ պսակի քայքայումով):

Լ.Ա. Բլանկը (1970թ.) ատամների կարիքնավ երեխաների շրջանում հայտնաբերել է օրգանիզմի պաշտպանողական ուժերի անկում, որն արտահայտվում է մոնոցիտոզրամայի փոփոխություններով: Մայֆուլինան (1980թ.) պարզել է, որ այն հիվանդների դեպքում, որոնք ունեն ատամների կարեսի սուր տեսակներ, առաջանում է ընդհանուր սպիտակուցի ալբումինների, գամմա գլոբուլինների, արյան շիճուկում լիզոցիմի ակտիվության, թքի մեջ լիզոցիմի և ընդհանուր սպիտակուցի նվազում:

Հայտնի է, որ ատամների կարիեսի դեպքում կատարվում են դեմիներալիզացիայի և ռեմիներալիզացիայի պրոցեսների խանգարումներ, որոնք էլ կանխորոշում են ատամների կայունությունը կարիեսի հանդեպ: Ներկայացված տվյալները վկայում են օրգանիզմի իմունոբիոլոգիական վիճակի հետ կարիեսի կլինիկական ընթացքի կապի մասին: Այն արդեն հիմնավորված է:

Ատամների կարիեսի ախտորոշման եղանակները

Ածխտորոշման համար օգտագործում են հիմնական (հարցում, զննում, զոնդավորում, ջերմային փորձեր) և լրացուցիչ (կենսունակ ներկում, տրանսիլյումինացիայի, էլեկտրոմետրիայի, բիոէլեկտրական պոտենցիայի չափում, ռենտգենագրության մեթոդներ) հետազոտման մեթոդներ:

Կարիեսին բնորոշ գանգատներից են խոռոչի առկայությունը, սննդի կուտակումներն ատամների միջև, երբեմն ցավի զգացումներ քիմիական, ջերմային, կամ մեխանիկական գրգռիչներից: Մակայն մեծ մասամբ կարիեսը երեխաների շրջանում ընթանում է աննկատ և հայտնաբերվում է միայն ստոմատոլոգիական հետազոտությունների ժամանակ:

Զննումը

Կատարվում է վիզուալ զննություն և զոնդով: Երևում են կավճանման կամ պիգմենտավորված բծեր՝ դեղին, շագանակագույն և սև, սակայն հաճախ կարիեսային խոռոչներ՝ այս կամ այն խորության: Երեխաների շրջանում առավել հաճախ խոռոչները տեղակայվում են ծամող մակերեսներին (կաթնատամներում և մշտական ատամներում):

Երեխաների մոտ կարիեսը բնորոշվում է սուր ընթացքով, դենտինի մեջ արագ ներթափանցումով, այդ պատճառով կարիեսային խոռոչի մուտքի չափսը սովորաբար չի արտացոլում նրա իսկական չափսը:

Ժամանակավոր կծվածքում լինում են բազմաթիվ կարիեսներ, որոնց զարգացումը պայմանավորված է ատամների հյուսվածքի կառուցվածքի ոչ լիարժեքությամբ:

Դրանով պայմանավորված՝ նույնատիպ ատամներում կարիեսային խոռոչները տեղակայված են սիմետրիկ, հաճախ ունեն նույն չափսը և ձևը:

Բազմաթիվ կարիեսների դեպքում 1 ատամի պսակի տարբեր հատվածներում կարող են լինել մի քանի խոռոչներ, որոնք լրիվ քայքայում են ատամի

պսակը: Ժամանակավոր ատամներում, արդեն նշել ենք, հանդիպում ենք ցիրկուլյար և հարթակային տեսակների: Հարթակային կարիեսը բնութագրվում է ոչ խոր խոռոչներով, որոնք հիմնականում տեղակայվում են էմալի մեջ և չեն խորանում դենտինի մեջ:

Ձոնդավորումը

Ձոնդավորմամբ ճշգրտվում և լրացվում են գնման ժամանակ ստացված տվյալները: Ձոնդավորումը հնարավորություն է տալիս որոշելու էմալի և դենտինի ախտահարման աստիճանը և խորությունը, կարիեսային խոռոչի պատերի և հատակի դենտինի վիճակը, որոշելու էմալ-դենտինային սահմանի և հատակի զգայունությունը: Ձոնդավորումը կարևոր ախտորոշիչ միջոց է երեխաների մշտական ատամների ֆիսուրային կարիեսը բացահայտելու համար:

Եթե զոնդը մտնում է էմալի մեջ և այն հեռացնելու համար որոշակի ուժ է հարկավոր, ապա դա վկայում է կարիեսի առկայության մասին: Ձոնդավորումը հնարավորություն է տալիս հայտնաբերելու այն կարիեսային խոռոչները, որոնք դժվար է հայտնաբերել գնման միջոցով (օրինակ՝ կոնտակտ մակերեսներին կամ լնդային եզրի տակ):

Ջերմային գրգռիչներից ատամի պատասխան ռեակցիան (սառը կամ տաք) ախտորոշման կարևոր փուլերից է՝ տարբերակելու կարիեսը պուլպիտից և պերիօդոնտիտներից: Խորանիստ կարիեսի դեպքում առավել բնորոշ է ջերմային ազդակներից առաջացած ցավը: Դա առաջանում է ջերմային ազդեցության պահին և արագ անցնում է այն հեռացնելուց հետո: Պուլպիտի դեպքում բնորոշ է նոպայաձև ցավը, որը տևում է որոշակի ժամանակ գրգռիչը հեռացնելուց հետո և անցնում է աստիճանաբար: Պերիօդոնտիտների դեպքում ջերմային ազդակներից հիմնականում ցավ չկա: Կարիեսի տարբեր փուլերում պերկուսիայի ժամանակ ցավ չկա:

Վիտալ ներկում. կարիեսը սպիտակ բծի շրջանում ախտորոշելու համար օգտվում են այս մեթոդից: Ատամը մանրակրկիտ մաքրելուց հետո էմալի մակերեսին դնում են խծուծ՝ 2%-անոց մեթիլեն կապույտի ջրային լուծույթով: 2-3 րոպե անց այն հեռացնում են, իսկ ներկի ավելցուկը հեռացվում է ջրով: Չվնասված էմալը չի ներկվում, իսկ ապահանքայնացված հատվածը փոխում է գույնը՝ պայմանավորված ախտահարման աստիճանով: Էմալի ներկման ինտենսիվությունը գնահատելու համար կիրառվում է 1-10-բալանոց կապույտ գույնի ստանդարտ սանդղակ:

Ռենտգեն հետազոտություններ

Առավել հաճախ կիրառվում է սկզբնական կարիեսային ախտահարումները բացահայտելու համար կամ այնպիսի ախտահարումների դեպքում, որոնք տեղակայված են կոնտակտ մակերեսներին, լնդի տակ, լիցքի տակ (ռեցիդիվող կարիես): Այս դեպքերում կարիեսային արատը տեսողական և գործիքային եղանակներով անհնար է հայտնաբերել, իսկ ռենտգենագրությունը արդյունավետ է 30%-ով:

Այս մեթոդը կիրառվում է նաև տարբերակիչ ախտորոշման համար բարդացված և չբարդացված կարիեսի դեպքում. այն ցույց է տալիս կարիեսային դեֆեկտի հետավորությունն ատամի խոռոչից:

Ռենտգեն հետազոտությունները կարող են կիրառվել լցավորման որակը հսկելու համար, հատկապես եթե կարիեսային խոռոչը տեղակայված է ապրոքսիմալ մակերեսներին: Այդ դեպքում կարող են գնահատվել լիցքի եզրագծերը և լցանյութի կպչելը պատերին, խոռոչի ձևավորման որակը, կոնտակտ կետի ստեղծումը, լցանյութի ավելցուկը միջարմատային տարածությունում: Ռենտգեն նկարում կարիեսային խոռոչը երևում է լուսավորված կլոր կամ օվալաձև կամ անկանոն հատվածով, անհարթ եզրերով: Հատկապես որոշվում են կոնտակտ մակերեսի կարիեսային խոռոչները:

Մակերեսային կարիեսի դեպքում, երբ այն տեղակայված է կոնտակտ մակերեսին, կարիեսային արատը էմալի վրա երևում է որպես ոչ մեծ փոսություն: Հաստատված է, որ էմալ-դենտինային սահմանին չհասած ապրոքսիմալ կարիեսը կլինիկորեն հայտնաբերվում է 23%-ով, իսկ ռենտգենաբանորեն՝ 92%-ով (Ռաբուխինա, 1991թ.):

Վեստիբուլյար, լեզվային, ծամող մակերեսներին տեղակայված խոռոչները ռենտգեն նկարում (աննշան խորության դեպքում) կարող են չերևալ, քանի որ այս հատվածում շերտադրվում է էմալի և դենտինի հաստ շերտը:

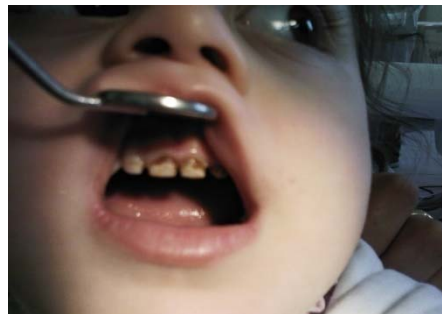
Լավ երևում են էմալ-դենտինային սահմանին հասած ծամող և կոնտակտ մակերեսների կարիեսները: Դենտինի ախտահարված օջախներն ունեն անհավասար եռանկյան տեսք, հիմքը ուղղված է դեպի էմալ-դենտինային սահման, գագաթը՝ կակղանի կողմը:

Ռենտգեն նկարում կարիեսը սպիտակ բծի շրջանում չի երևում: Ռենտգեն հետազոտությունները հնարավորություն են տալիս որոշելու ախտահարման խորությունը:

Միջին և խորանիստ կարիեսի դեպքում ռենտգեն նկարում էմալի մեջ խոռոչի չափերի և դենտինի ախտահարման տարածվածության միջև հաճախ նկատվում է անհամապատասխանություն:

Նկար 31. Վերին ծնոտի կենտրոնական կտրիչների հարվզիկային կարիես (հարթակային տեսակ):

Նկար 32. Կաթնատամների ցիրկուլյար կարիես:

Կարիեսի հետագա զարգացման դեպքում կակղանը առաջացնում է փոխարինող դենտին (երրորդային դենտին): Այդ մասին են վկայում ատամի խոռոչի եզրագծերի ձևափոխությունները կամ նրա չափերի փոքրացումը՝ նորմալ առողջ ատամի համեմատ: Այս դեպքում ինչքան դանդաղ է զարգանում կարիեսային պրոցեսը, այնքան ավելի է արտահայտված փոխարինող դենտինի շերտը:

Նկար 33. Ժամանակավոր ատամների համակցված կարիեսներ:

Նկար 34. Վերին կաթնատամ կտրիչների բարդացած կարիեսներ:

Ատամների կարիեսի կլինիկան և ախտաբանական անատոմիան ըստ ախտահարման խորության

Կարիես բժի շրջանում (Macula cariosa)

Ախտաբանական անատոմիայի պատկերը որոշելու համար կիրառվում է պոլյարիզացիոն մանրադիտակային մեթոդը, որի դեպքում հետազոտվում է ախտահարված հատվածի՝ մինչև 60 միկրոն հաստության հղկուկը:

Փոփոխությունները պայմանավորված են ախտահարման չափերով. եթե բիծը 1մմ-ից ավելի չէ, ապա հայտնաբերվում են 2 գոտիներ՝ թափանցիկ և մուգ, 2մմ-ից ավելի լինելու դեպքում հայտնաբերվում են 3 գոտիներ՝ թափանցիկ, բաց և ախտահարման մարմինը:

Կարիոզ բծում տարբերում են 5շերտ՝

- 1) մակերեսային շերտ, որն առավել կայուն է, պակասում է ֆտորի քանակը, ավելանում է միկրոտարածքների ծավալը մինչև 3 % (նորմայում 1%),
- 2) ենթամակերեսային շերտ՝ կալցիումի քանակի նվազում. Միկրոտարածքների ծավալն ավելանում է մինչև 14%, մեծանում է թափանցելիությունը,
- 3) կենտրոնական շերտ՝ առավելագույն խանգարումների գոտի. Միկրոտարածքների ծավալն ավելանում է մինչև 25%, կտրուկ մեծանում է թափանցելիությունը,
- 4) միջանկյալ շերտ. միկրոտարածքների ծավալը նվազում է մինչև 17%,
- 5) ներքին շերտ՝ փայլուն էմալի շերտ. միկրոտարածքների ծավալը՝ 1,5% :

Կարիային բժի հիմնական հատկությունները՝

- ✓ ներկանյութերի հանդեպ հյուսվածքների թափանցելիության կտրուկ մեծացում,

- ✓ մակերեսային շերտի հիպերկալցիֆիկացիա,
- ✓ բերանի հեղուկի միներալիզացնող հատկությունների շնորհիվ օրգանական, մատրիքսի պահպանում, որը ռեմիներալիզացիայի պարտադիր պայման է:

Կարիեսը բժի շրջանում ընթանում է զարգացման 2 փուլով`

- 1) սկզբնական` սպիտակ բիծ մինչև 3մմ,
- 2) արատի զարգացման փուլ (հիմնականում զարգանում է ակտիվ, քան կոմպենսացված ընթացքի դեպքում):

Պայմանավորված ախտահարման ակտիվության աստիճանով` տարբերությունն ի հայտ է գալիս երկրորդ փուլում: Ակտիվ պրոցեսի դեպքում էմալն անհարթ է, անփայլ, հեշտ հեռացվում է արտաքերիչով, զոնդը պահվում է, բժի գույնը սպիտակ է:

Դանդաղ ընթացքի դեպքում բիծն ունի հստակ սահմաններ, էմալն ամուր է, անցավ, անհարթ, բիծը` գունափոխված, որը պայմանավորված է պրոցեսի երկարատև զարգացման ժամանակ սննդային ներկանյութերի նստեցմամբ:

Գ.Ն. Պախունովն առաջարկել է կարիոզ բծերը ըստ գույնի բաժանել 5 խմբի`

- 1) սպիտակ,
- 2) գորշ,
- 3) բաց շագանակագույն,
- 4) շագանակագույն,
- 5) սև:

Ըստ պերիկլիմատների պահպանման` տարբերում են`

- ✓ ենթամակերեսային բիծ` պերիկլիմատների պահպանումով,
- ✓ մակերեսային բիծ` պերիկլիմատները բացակայում են,
- ✓ խառը բիծ` պերիկլիմատների ընդհատումներով:

Տարբերակիչ ախտորոշումը

Կարիեսը սպիտակ բժի շրջանում պետք է տարբերակել հիպոպլազիայից և ֆլյուորոզից:

Ախտորոշման և տարբերակիչ ախտորոշման համար կիրառում են`

- զննումը,
- զոնդավորումը,
- վիտալ ներկման մեթոդը,
- չորացման մեթոդը,
- պոլյարիզացիոն մանրադիտակային մեթոդը,
- լյումինեսցենտային ախտորոշման մեթոդը,
- տրանսիլյումինացիայի մեթոդը,
- ատամի զգայունությունը ջերմային գրգռիչների հանդեպ որոշելը,
- բիոէլեկտրական պոտենցիալը որոշելը,
- էլեկտրամետրիան,

- լազերային ֆլյուորոմետրիայի մեթոդը (դիագնոզենտ, KaVo սարքի միջոցով, ուրմայում՝ 0 -14, 15-25 համապատասխանում է կարիեսին էմալի սահմաններում, 26 -90՝ կարիես դենտինի սահմանում),
- ռենտգեն հետազոտությունը:

Մակերեսային կարիես (Caries superficialis)

Բնութագրվում է ախտահարված էմալի փափկեցումով, գանգատներ չկան, երեխաները հրաժարվում են թթու մրգերից: Քրոնիկական ընթացքի դեպքում արատի եզրերը տափակ են, իսկ սուր ընթացքի դեպքում՝ կախվող:

Ախտաբանական անատոմիան

Հայտնաբերվում է էմալի դեստրուկցիայի օջախ՝ առանց էմալ-դենտինային սահմանի ախտահարման և դենտինի փոփոխությունների:

Տարբերակիչ ախտորոշում

Պետք է տարբերակել հիպոպլազիայից և ֆլյուորոզից, կարիեսից բժի շրջանում և միջին կարիեսից:

Միջին կարիես (Caries media)

Ատամների կարծր հյուսվածքների ավելի խոր ախտահարումն է:

Ախտաբանորեն հայտնաբերվում են 3 գոտիներ՝

- 1) քայքայման և դեմիներալիզացիայի,
- 2) թափանցիկ և ինտակտ դենտինի,
- 3) փոխարինող դենտինի և կակղանում փոփոխությունների:

Ախտահարված է էմալ-դենտինային սահմանը մինչև պրեդենտինը: Էմալի եզրերը կախվում են, դենտինային խողովակները լցված են միկրոօրգանիզմներով, նկատվում են օդոնտոբլաստների ճարպային դիստրոֆիա, դենտինի օրգանական մատրիքսի քայքայում: Դրանից ցած տեղակայված է դենտինային խողովակների նեղացումով թափանցիկ դենտինի գոտին և ինտակտ դենտինի գոտին: Կակղանի մոտ տեղակայված է փոխարինող կամ իռեգուլյար դենտինի գոտին՝ անկանոն կողմնորոշված դենտինային խողովակներով:

Կարիեսի *կոմպենսացված ձևի* դեպքում դենտինը գունափոխված է, չոր, հեռացվում է թեփուկներով, հատակը ամուր է, էմալը՝ հարթ եզրերով, էմալ-դենտինային սահմանում զոնդավորումը ցավոտ է:

Ակտիվ ընթացքի դեպքում դենտինը բաց գույնի է, թաց, հեշտ հեռացվում է շերտերով, հատակը ամուր չէ: Էմալը կտրտված է, փխրուն, սուր եզրերով, անփայլ:

Մեծ տարիքի երեխաները գանգատվում են քիմիական և մեխանիկական գրգռիչներից առաջացող ցավերից:

Տարբերակիչ ախտորոշումը

Միջին կարիեսը պետք է տարբերակել՝ խորանիստ կարիեսից, քրոնիկական ֆիբրոզ կակղանաբորբից,

քրոնիկական պերիօդոնտիտից:

Խորանիստ կարիես (Caries profunda)

Կաթնատամներում և մշտական չձևավորված արմատներով ատամներում պրակտիկորեն չի հանդիպում:

Մշտական ատամներում ընթանում է ինչպես մեծահասակների դեպքում. ցավեր առաջանում են գրգռիչների (քիմիական, մեխանիկական, ջերմային) առակայության ժամանակ, որոնք հեռացնելու դեպքում ցավերն անցնում են:

Ախտաբանական անատոմիան

Հայտնաբերվում են՝

- 1) քայքայման և դեմիներալիզացիայի գոտի,
- 2) թափանցիկ և ինտակտ դենտինի գոտի,
- 3) փոխարինող դենտինի և կակղանում փոփոխությունների գոտի, ատամի կակղանում՝ խոր ախտահարումներ (հիպերեմիա, անոթների շուրջը՝ ինֆիլտրատներ):

Տարբերակիչ ախտորոշումը

Խորանիստ կարիեսը պետք է տարբերակել՝

միջին կարիեսից,

պուլպիտների քրոնիկական տեսակներից,

պերիօդոնտիտների քրոնիկական տեսակներից:

Կարիեսի բուժման առանձնահատկությունները մանկական տարիքում

Բուժման ժամանակակից տեսությունները առաջադրվում են անհատականացված մեթոդներ, ընդ որում, բուժման ծավալը և ընթացքը, այցերի հաճախականությունը պայմանավորված են ախտահարման ինտենսիվությամբ, տարիքով, կլինիկական ընթացքով, օրգանիզմի ընդհանուր վիճակով, բերանի խոռոչի հիգիենիկ վիճակով:

Կարիեսի ժամանակակից բուժումը կատարվում է՝

- ✓ պլոմբավորման մեթոդներով,
- ✓ ատամների կարծր հյուսվածքների կայունացմամբ,
- ✓ բերանի խոռոչի հիգիենայի բարելավմամբ,
- ✓ ռացիոնալ սնունդով,
- ✓ Էնդոգեն հակակարային միջոցների համալիր կիրառմամբ:

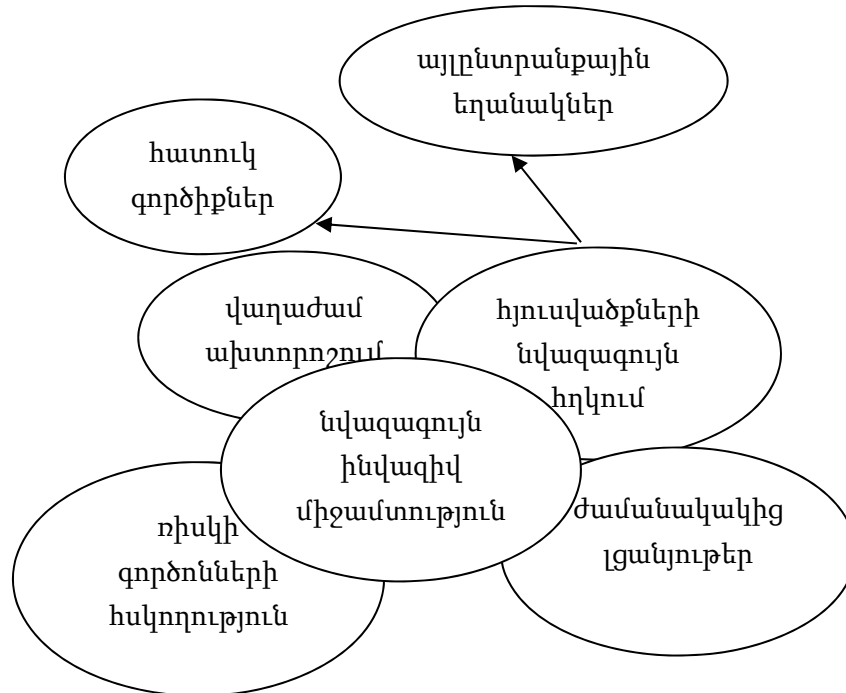
Black –ի կանխարգելիչ լայնացման մեթոդը

Ըստ **Black –ի** կանխարգելիչ լայնացման մեթոդի՝ կարիեսը նկատվող հատվածների լայն հատվում են՝ ձևավորելով արկղանման խոռոչ:

Հյուսվածքների հղկման նվազագույն միջամտությունների սկզբունք

Ատամների կարիեսի բուժման ժամանակ հյուսվածքների հղկման *նվազագույն միջամտությունների սկզբունքն* առաջարկվել է 20-րդ դարի 60-ական թվականներին, սակայն երկար ժամանակ այն լայնորեն չէր կիրառվում, քանի որ

լցանյութերը չէին ապահովում բավարար ադիեզիա: Մակայն վերջին տասնամյակների ընթացքում ստեղծվեցին այնպիսի նյութեր, որոնք հնարավորություն տվեցին վերադառնալու այդ սկզբունքին (դիագրամ 7):

Դիագրամ 7. Նվազագույն ինվազիվ միջամտությունների սկզբունքը ստոմատոլոգիայում:

Լուկոնսկու «կենսաբանական նյատակահարմարության» մեթոդը

✓ Մեթոդով պահպանվում է առողջ հյուսվածքների նկատմամբ խնայող հարաբերություն, մշակելիս հեռացվում են միայն ախտահարված հյուսվածքները:

M.I.- թերապիա

✓ Minimal Intervention Treatment. հեռացվում է ախտահարված էմալային շերտը՝ թողնելով փոքր չափերի մուտք, որտեղից հեռացվում է ախտահարված դենտինը:

Կանխարգելիչ պլումբավորման մեթոդ

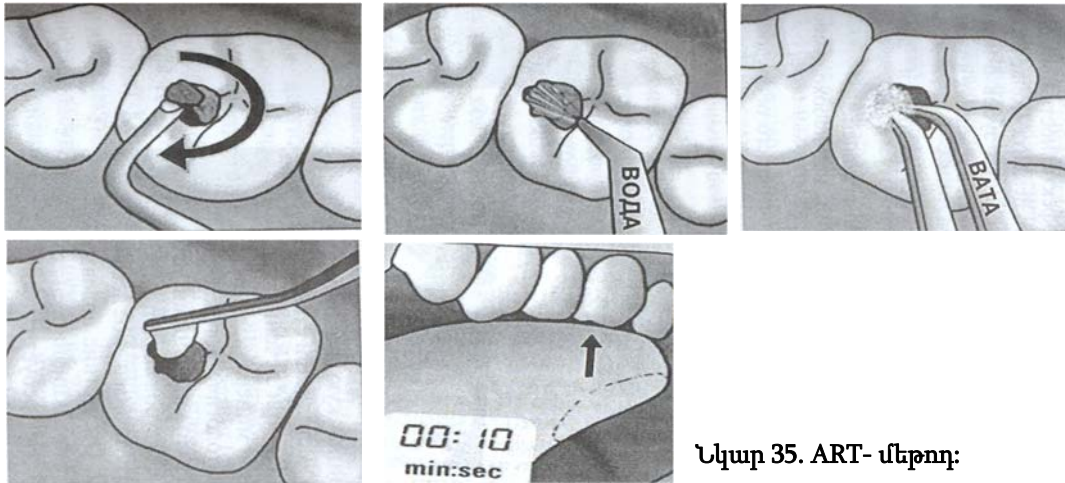
✓ Առողջ հյուսվածքները նվազագույնս հասվում են և լցավորվում մինչև իմունային գոտիներ:

ԿՊՄ-ի դեպքում առկա է կարիեսային խոռոչների մշակման հինգ մոտեցում՝ պայմանավորված կարիեսային խոռոչների տեղակայմամբ, խորությամբ, երեխայի տարիքով:

ART- մեթոդ

Առաջարկվել է 1994թ. Taco Pilot –ի կողմից (նկ. 35)

- ✓ Հիմնված է ԱԻՑ-ների հատկությունների վրա՝ էմալի և դենտինի նկատմամբ քիմիական ադիզիվ, հակակարիեսային ազդեցություն,
- ✓ խոռոչը լիցքավորվում է առանց բոռ-մեքենայով մշակելու:

Նկար 35. ART- մեթոդ:

- ☞ Բաց չախտահարված ակոսների և կարիեսային փոքր խոռոչի առկայության դեպքում հատումը կատարվում է Լուկոմսկու մեթոդով:
- ☞ Փակ չախտահարված ակոսների և կարիեսային փոքր խոռոչի առկայության դեպքում կատարվում է կանխարգելիչ լիցքավորում՝ ակոսների ոչ ինվազիվ զմռսումով:
- ☞ Փակ ախտահարված ակոսների և կարիային փոքր խոռոչի առկայության դեպքում կատարվում է կանխարգելիչ լցավորում՝ ակոսների ինվազիվ զմռսումով:
- ☞ Ծամոդ մակերեսին կարիեսային մեծ խոռոչի առկայությունը ցուցում է խոռոչը Բլեյկի դասական սկզբունքներով մշակելու համար:

Դրական կողմերը

- ✓ Բուժումը սահմանափակված է ախտահարված օջախով, առողջ հյուսվածքների հատումը նվազագույնն է:
- ✓ Ձևավորելիս կարելի է փոխել կիրառվող մեթոդը ավելի ռադիկալով՝ պայմանավորված կլինիկական իրավիճակով:
- ✓ Կանխում է երկրորդային կարիեսի զարգացումը:

Բացասական կողմերը՝

- ✓ շաբլոններից հրաժարում, մանրակրկիտ և ստույգ ախտորոշում,
- ✓ ժամանակի մեծ ծախսեր՝ պայմանավորված ժամանակակից նյութերով լցավորելով,
- ✓ թքամեկուսացում:

Սկզբնական կարիեսի բուժումը

- ✓ Անցկացվում է տեղային ախտաբանական թերապիա՝ ուղղված ատամների կարծր հյուսվածքների կայունացմանը:

- ✓ Անցկացվում է ռեմթերապիա՝ ըստ Լեուս- Բորովսկու և Պախունով –Բորովսկու:

Մակերեսային կարիեսի բուժումը

- ✓ Երեխաների և դեռահասների շրջանում գերակշռող դեպքերում օպերատիվ բուժում անհրաժեշտ չէ:
- ✓ Հարկավոր է հղկել ախտահարված մակերեսը և մշակել ռեմիներալիզացիան մեծացնող նյութերով:
- ✓ Սուր կարիեսի դեպքում ռեմթերապիայից հետո հարկավոր է ձևավորել խոռոչը և վերականգնել ատամի ձևը (ապրոքսիմալ կարիեսի դեպքում):

Միջին և խորանիստ կարիեսի բուժումը

- ✓ Կարիեսի այս տեսակների դեպքում անհրաժեշտ է ձևավորել խոռոչը:
- ✓ Ձևավորման փուլերը կարիեսի օպերատիվ բուժման կարևորագույն մասն են, որն ի վերջո ազդում է բուժման արդյունավետության վրա:

Անզգայացում

- ✓ Ախտորոշիչ և բուժական միջոցառումների ժամանակ ցավի բացակայությունը ստոմատոլոգիական հիվանդությունների արդյունավետ բուժման կարևորագույն պայմանն է,
- ✓ հոգեկան նախապատրաստում,
- ✓ պրեմեդիկացիա,
- ✓ տեղային անզգայացում:

Անէսթետիկի բաղադրամասերն են՝

- ✓ անզգայացնող նյութը,
- ✓ անոթասեղմիչները,
- ✓ կայունացնող նյութերը,
- ✓ կոնսերվանտները,
- ✓ նատրիումի քլորիդը,
- ✓ ինեկցիոն ջուրը:

Անոթասեղմիչները մեծացնում են անզգայացման ժամանակը և խորությունը, սակայն հակացուցված են՝

- ✓ մինչև 5 տարեկան երեխաներին,
- ✓ ՍԱՀ –հիվանդությունների դեպքում
- ✓ փականկյունային գլաուկոմայի դեպքում
- ✓ հակադեպրեսսանտներ օգտագորելիս,
- ✓ դեկոմպենսացված շաքարախտի դեպքում,
- ✓ դոպինգ-հսկումների դեպքում,
- ✓ հոգեկան անհանգիստ վիճակների դեպքում:

Կայունացնող նյութերը և կոնսերվանտները անէսթետիկը պահպանում են վաղաժամ քայքայումից, դրանցից են՝

- ✓ նատրիումի սուլֆիտը,
- ✓ ԷԴՏԱ-ն,
- ✓ Պարաբենները:

Անզգայացման մեթոդը՝

- ✓ ասեղի մուտքի ապլիկացիոն անզգայացում (1-1,5 րոպե),
- ✓ ներլորձաթաղանթային անզգայացում (0.2-0.3 մլ),
- ✓ հիմնական անզգայացում (ինֆիլտրացիոն, հադորդչական, ներկապանային, ենթավերնոսկրային):

Անզգայացման համար կիրառվում են՝

- ✓ արտիկաին (հղիության ժամանակ, քանի որ այն չի անցնում ընդերային պատնեշը, արդյունավետ է, քիչ թունավոր և ադրենալին չի պարունակում),
- ✓ մեպիվաստեզին,
- ✓ կսիլեստեզին,
- ✓ ուրֆաստեզին:

Կարիեսային խոռոչի բացումը

- ✓ Փուլի նպատակն է ապահովել լավ տեսադաշտ և մուտք հետագա գործողությունների համար:
- ✓ Այդ նպատակով հեռացվում են էմալի կախված եզրերը:

Կարիեսային խոռոչի լայնացումը

- ✓ Նախորդ փուլի շարունակությունն է:
- ✓ Նպատակն է կարիեսի ռեցիդիվների կանխումը:
- ✓ Այս փուլի ընթացքում ստեղծվում են խոռոչի նախնական ուրվագծերը:

Տարբերում են խոռոչի մշակման հետևյալ մեթոդները.

- ✓ Մեխանիկական. կիրառվում են ավանդական ստոմատոլոգիական գործիքները, բոռ մեքենան և այլն:
- ✓ Մեխանիկական – քիմիական. կիրառվում են հատուկ քիմիական նյութեր, որոնք լուծում են մեռուկացված հյուսվածքները, որից հետո մեխանիկական գործիքներով հեռացվում են կարիեսային խոռոչից:
- ✓ Օդա – արագիվ. կիրառվում են Air-flow-ի համար նախատեսված նյութերը, որոնք բարձր ճնշման տակ հեռացնում են կարիեսային հյուսվածքները:
- ✓ Լազերային. էրբիական լազերային ճառագայթման կիրառում կարիեսային խոռոչը մշակելու համար:
- ✓ Պննմատիկ. օդի բարձր ճնշման տակ շիթի կիրառում:

Ներկայումս

- ✓ Փափկած և պիգմենտավորված դենտինը ամբողջությամբ հեռացվում է կարիեսային խոռոչից:
- ✓ Փափկած դենտինի մասամբ հեռացվում է խոռոչի հատակից, որը կարող է հանգեցնել կակղանի զարգացմանը:
- ✓ Նույնը պատերից առաջացնում է երկրորդային կարիես:
- ✓ Ախտահարված դենտինի շերտը հեռացվում է սուր արտաքերիչներով:
- ✓ Կատարվում են շարժումներ հատակից դեպի խոռոչի պատերը:

- ✓ Փափկած դենտինը հեռացնելուց հետո հատում են սահմանային դենտինի բարակ շերտը, որը հիմնականում վարակված է լինում:
- ✓ Այդ դենտինի շերտի հաստությունը որոշելը բարդ խնդիր է:
T.Fusayama –ն հայտնաբերել է, որ ախտահարված դենտինը կազմված է երկու շերտերից.

Առաջին շերտը՝ արտաքին.

- ✓ ինֆեկցված է,
- ✓ ոչ կենսունակ,
- ✓ անցավ,
- ✓ գրգռիչների նկատմամբ զգայուն չէ,
- ✓ կոլագենը անդարձելի փոփոխված է
- ✓ ռեմիներալիզացիան հնարավոր չէ

Երկրորդ շերտը՝ ներքին

- ✓ ինֆեկցված չէ,
- ✓ կենսունակ է,
- ✓ մասնակի փափկած և դեմիներալիզացված,
- ✓ սակայն ունակ է ռեմիներալիզացիայի
- ✓ կոլագենը քայքայված է, բայց հնարավոր է նրա վերականգնումը:

Նեկրեկտոմիայի մակարդակը որոշելու համար T.Fusayama –ն 1979թ. առաջարկել է «Caries detector» նյութը.

- ✓ Այն տեղադրվում է կարիեսային խոռոչում 15վրկ., արտաքին շերտը գունավորվում է, իսկ ներքինը՝ ոչ:
- ✓ Ներկված շերտը հեռացվում է գջիրներով:
- ✓ Մեթոդը հնարավորություն է տալիս խնայողաբար հատելու ատամների հյուսվածքները՝ դեմիներալիզացված շերտը մասնակի պահպանելով:
- ✓ «Caries detector» -ը հիմնական ֆուրսինի 0.5%-անոց լուծույթ է կամ թթու կարմիրի պրոպիլենգլիկոլումի 1%-անոց լուծույթ:
- ✓ Caries marker - Voco
- ✓ Caries detestor – H&M
- ✓ Canal Blue – V&W
- ✓ «Seek & Sable» – Ultradent
- ✓ Радсидент от Радуга

Կարիեսային խոռոչի ձևավորումը

- ✓ Նպատակն է կարիեսային խոռոչին ձև տալ, որն ապահովում է ատամի կայունությունը և դիմադրողականությունը ֆունկցիոնալ ծանրաբեռնվածության նկատմամբ, ինչպես նաև նպաստում է լցանյութի ամրությանը:
- ✓ Այս փուլում ստեղծվում է խոռոչի վերջնական ձևը:

Էմալի եզրերի հղկումը

- ✓ Կարիեսային խոռոչի եզրերի մշակման վերջնական փուլն է, որի նպատակն է մշակման ժամանակ հեռացնել առաջացած միկրոճաքերը, անհարթությունները, ֆրագմենտացված էմալային պրիզմաները:
- ✓ Ֆինիրացումը նպաստում է ատամների հյուսվածքների և լցանյութերի միջև առավելագույն փոխազդեցությանը:

Լցանյութերի տեղակայման կիրառվող մեթոդներից են.

Sandwich – տեխնիկան.

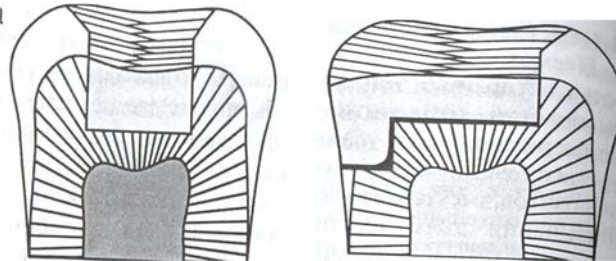
- ✓ Հիմնված է երկշերտ մնայուն լցանյութերի համակցումների վրա:
- ✓ Կիրառվում են ԱԻՑ /կոմպոզիտ, կոմպոմեր/ կոմպոզիտ, հիբրիդային միկրոլցիչ կոմպոզիտների համակցումներ:

Ցուցված է՝

- ✓ բերանի խոռոչի անբավարար հիգիենայի դեպքում,
- ✓ կարիեսի ինտենսիվության բարձր ցուցանիշների դեպքում,
- ✓ կարիեսի ռեցիդիվների բարձր հաճախականության դեպքերում,
- ✓ գերթթարտադրության դեպքում:

Առաջին շերտի տեղադրման տեսակները երկուսն են (նկ. 36)՝

- ✓ բաց սենդվիչ (2-րդ դասի խոռոչներում),
- ✓ փակ սենդվիչ (1,3,5 դասերի խոռոչներում):

Նկար 36. Sandwich – տեխնիկայի տարբերակները:

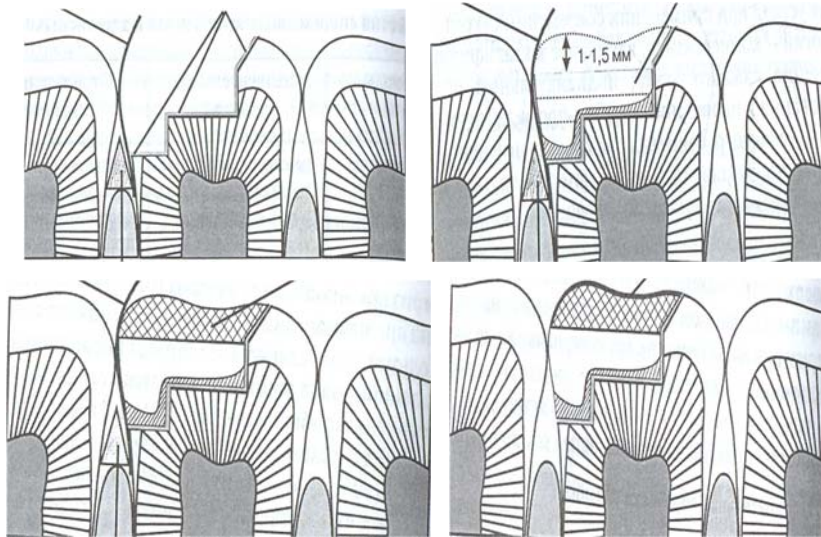
Շերտավոր վերականգման մեթոդը

Կիրառվում են 5-6 սերնդի ադհեզիվ համակարգեր, դասական, հեղուկ և կոնդենսացվող կոմպոզիտներ (նկ. 37):

5-6 սերնդի ադհեզիվ համակարգերից են՝ OptiBondSolo-ն (Kerr), Solobond-ը (Voco), Single Bond-ը, AdperPromt-ը (3M ESPE), Etch&Prime-ը (Degussa):

Բուժիչ տակդիրներ՝

- ✓ կալցիումի հիդրոքսիդի հիման վրա (քիմիական և լուսային կարծրացման)՝ Кальцесил, Кальцесил LC, “ВладМиВа”, Calasept, Calcicur, Calcimol, Calcimol LC, “Voco”, Dycal “Dentsply”, Alkaliner “3M ESPE”, Life “Kerr”,
- ✓ Contrasil – ինքնակարծրացող լաք /ջնարակ/,
- ✓ Էվգենոլպարունակող նյութեր՝ ցինկօքսիդլեգենոլային ցեմենտ, LEdermix, CpCap (Lege Artis), Cavitec (Kerr), Kalsogen Plus (Dentsply):

Նկար 37. Շերավոր լցավորման մեթոդը:

- Ըստ տեղադրման եղանակի և հաստության լինում են՝
- *հիմնային կամ բազալ* տակդիրներ՝ հաստ՝ 1մմ-ից ավելի տակդիրներն են, որոնց նպատակն է կակդանի պահպանումը ջերմային և քիմիական գրգռիչներից, ինչպես նաև մնայուն լցանյութի ծավալի նվազեցումը,
  - ✔ *բարակաշերտ տակդիր կամ լայներային*. ունի 1մմ-ից պակաս հաստություն, կակդանը պահպանում է քիմիական գրգռիչներից և ապահովում կապը ատամի խոռոչի և վերականգնող լցանյութի միջև:
- Համակցված բուժիչ մածուկները պարունակում են՝
- ✔ օդոնտոտրոպ նյութեր,
  - ✔ հակաբորբոքային նյութեր,
  - ✔ հակամանրէային մածուկներ,
  - ✔ պրոթեոլիտիկ ֆերմենտներ:
- Որպես **լցանյութեր** կիրառվում են՝
- ✔ արծաթե և պղնձե ամալգամները,
  - ✔ ապակեիոնոմերային ցեմենտը՝ դասական և պոլիմերային լուսակարծրացող (*Ionozeal, Aqua Ionobond, "Voco", Vitrebond, Vitremer, "3M ESPE", Ketak-Molar for ART*),
  - ✔ սիլիկատային ցեմենտները (պարտադիր է մեկուսիչի կիրառումը)՝ *Силицин, Люмодент, Fritex (Dental Spofa), Silicap (Vivadent)*),
  - ✔ սիլիկոֆոսֆատային ցեմենտը՝ *Силидонт, Universal Cement (SPAD), TransLIit (Merz), Лактодонт, Infantid (Dental Spofa)*,

- ✓ կոմպոզիտները՝ Silux Plus , Filtek A 110, Valux Plus, Z100, Filtek Z250 (3M ESPE), Helioprogress, Heliomolar (Vivadent), Charisma, Charisma PPF (Heraeus Kulzer), Degufill (Degussa), EstetX (Dentsply),
- ✓ կոմպոզիտները՝ Dyract (1993, Dentsply), F 2000, Hytac (3M ESPE) Elan (Kerr), Clasiosite (Voco),
- ✓ օրմոկերը՝ Definite (1998, Degussa), Admira (Voco),
- ✓ հեղուկ-Flowable-ը՝ Revolution, Point 4(Kerr), Aeliteflow (Bisko), tetricFlow (Vivadent), Arabesk Flow (Voco),
- ✓ կոմպոզիտները՝ Packable Solitare (H.Kulzer), Filtek (3M ESPE), Pyramid Dentin (Bisko), Prodigy Compact (Kerr):

Պայմանավորված կարիեսի ակտիվության աստիճանով՝ բուժական միջոցառումների ծավալը փոփոխվում է:

Կոմպոզիտներով կարիեսի դեպքում՝

- ✓ բուժական – կանխարգելիչ միջոցառումների համալիր լրակազմը չի կատարվում,
- ✓ կատարվում է կարիեսային խոռոչների լիցքավորում,
- ✓ ուսուցանվում է բերանի խոռոչի հիգիենան,
- ✓ նշանակվում է դիետա,
- ✓ հետազոտվում է տարեկան 1-2 անգամ:

Սուբկոմպոզիտներով կարիեսի դեպքում՝

- ✓ երեխան հետազոտվում է տարեկան 2 անգամից ոչ պակաս,
- ✓ կատարվում է բերանի խոռոչի սանացիա,
- ✓ կատարվում է կարծր հյուսվածքների տեղային ֆտորացում,
- ✓ ուսուցանվում է բերանի խոռոչի հիգիենան,
- ✓ նշանակվում է դիետա:

Դեկոմպոզիտներով կարիեսի դեպքում՝

- ✓ անցկացվում է բուժականխարգելիչ միջոցառումների ողջ ծրագիրը,
- ✓ խոռոչների լիցքավորումը կատարվում է մի քանի այցով, անպայման հյուսվածքների ռեմիներալիզացիայով,
- ✓ նշանակվում են հատուկ դիետաներ,
- ✓ համալիր վիտամինաթերապիա,
- ✓ զննվում է ստոմատոլոգի կողմից տարեկան 4-12 անգամ:

Str. mutans-ի հատկություններն ուսումնասիրելու հիման վրա առաջարկվել են.

- ✓ Ակտիվ իմունիզացիայի մեթոդը, որը համակցված է որոշակի բարդությունների հետ, քանի որ Str.mutans-ն ունի մարդու հյուսվածքների հետ խաչվող անտիգեն և կարող է առաջացնել բերանի խոռոչի բիոցենոզի խանգարում:
- ✓ Պասիվ իմունիզացիան ապահովում է կարիեսից 2 տարվա ընթացքում և կատարվում է երկու փուլով 1-4 շաբաթում ն/մ:

Կարիոզ պրոցեսի զարգացման դանդաղեցմանը նպաստում է նաև մաստակը:

Ռ. Ստեֆանի կողմից առաջարկված կորագծի անակրոտը սկսում է բարձրանալ ավելի արագ: Պարզվել է, որ մաստակի կիրառումը 15-20ր. ընթացքում նպաստում է թքի արտադրության արագության և քանակության մեծացմանը, ատամնանոսովածքների թթուների չեզոքացմանը, բերանի խոռոչի դեզոդորացիային, թքի ռեմիասկությունների վերականգմանը:

Մաստակները կազմված են՝

- ✓ ծամողական հիմքից և համային հավելումներից,
- ✓ բուրավետ նյութերից,
- ✓ կոնսերվանտներից:

Ծամողական հիմք են սինթետիկ պոլիմերները, որոնցում ավելացվում է սապոդիլա բույսի կամ եղնազգիների հյուսթը: Որպես համային հավելումներ՝ կիրառվում են մենթոլը, մրգային կամ բուսական համերը և այլն:

1983թ. սկսվել է մաստակներում ասպարտամի, իսկ 1993թ. կսիլիտի կիրառումը, որըը հնարավորություն տվեց օգտագործելու այն նաև շաքարախտ ունեցող անձանց:

Առաջին մաստակը առանց շաքարների՝ Wrigley's Extra sugarfree, արտադրվել է 1984-ին, իսկ վերջին տասնամյակներում մաստակների բաղադրության մեջ սկսեցին ավելացնել նաև բուժիչ կամ կանխարգելիչ տարբեր նյութեր՝ օր. ֆտոր, հականիկոտինային հավելումներ և այլն:

Մաստակների օգտագործումը ոչ միայն կարգավորում է թքարտադրությունը, այլև հավասարակշռված ծանրաբեռնում է ծամողական մկանները, որոշակի չափով մերսվում են լնդերը:

Մակայն մաստակների կիրառումը ուտելուց առաջ փոփոխում է ստամոքսահյութի նորմալ արտադրումը և կարող է գաստրիտների զարգացման պատճառ դառնալ:

Պարօդոնտի հիվանդությունների դեպքում մաստակի կիրառումը կարող է հանգեցնել ատամների կորստի, իսկ դրանք երկարատև օգտագործելը վտանգավոր է հողի համար: